

ZENETUDOMÁNYI DOLGOZATOK 2013–2014

MTA

Bölcsészettudományi
Kutatóközpont

**Zenetudományi
Intézet**

Zenetudományi Dolgozatok 2013–2014

Jubileumi kötet
a Zenetudományi Intézet
40 éves fennállása alkalmából

MTA BTK Zenetudományi Intézet, Budapest
2016

A Zenetudományi Dolgozatok 2013–2014
a Nemzeti Kulturális Alap Könyvkiadási Kollégiumának támogatásával jelent meg

Szerkesztő:
KISS GÁBOR

A szerkesztő munkatársai:
Gilányi Gabriella, Loch Gergely, Czagány Zsuzsa és Papp Ágnes

© Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2016

A címlapon Körösenyi Tamás *Bartók, Kofály és a Waldbauer–Kerpely Vonósnégyes*
című öntött bronz plakettje (1981, Székely Aladár fényképe nyomán)

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás a kiadó előzetes
írásbeli hozzájárulásához van kötve.

www.zti.hu

Felelős kiadó: Fodor Pál

A borítóterv: Kármán Márta

Nyomdai előkészítés: Kármán Stúdió, *www.karman.hu*

Nyomtatás és kötés: OOK-Press Kft., Veszprém, *www.ookpress.hu*

Felelős vezető: Szathmáry Attila

ISSN 0139-0732

Tartalom

Előszó	9
--------------	---

Régi zenetörténet

Czagány Zsuzsa–Papp Ágnes: Késő középkori zeneelmélet és a gregorián gyakorlat – A Hollandrinus-traktátusok zenei hátországa	13
Kiss Gábor: <i>Quem celestis armonia...</i> – Újabb adalékok egy Szt. István-alleluiához	35
Rudolf Krisztina: Tropizált traktuskompozíciók a XV. században – A <i>Laus tibi Christe</i> – <i>Filio Mariae</i> traktus megjelenési formái cseh, lengyel és magyar forrásokban	46
Szoliva Gábor: „Proles de caelo prodiit...” – Adalékok egy ferences himnusz történetéhez	70
Gilányi Gabriella: Újhelyi processzionále? – Az Országos Széchényi Könyvtár Oct. Lat. 794-es jelzetű forrásának azonosítása	83
Ferenczi Ilona: A magyar nyelvű graduálok új szövegcsoportja: az apostoli intenciók	115

Újabbkori zenetörténet

Király Péter: Andreas Veckenstadius, beszercei toronyzenész felmondólevele 1663-ból – Adalékok egy erdélyi város 17. századi zeneéletéhez	127
Kaczmarczyk Adrienne: Liszt és a klasszikus antikvitás: latin idézetek az életműben	144
Gombos László: Háború vagy béke? Egy magyar szimfónia a „Nagy Háború” idején	163

Korody P. István: Münchenből importált cantus firmusok Bartók „Dolgozataiban”	181
David E. Schneider: A virtuozitás méltósága: A concerto és a csendes átlényegülés toposza (<i>ford. Kiss Gábor</i>)	199
Dalos Anna: <i>Halálfüga</i> : a holokauszt a magyar zenei emlékezetben (1956–1989)	221
Ránki András: Prahács Margit zeneértés-koncepciója	235
Népzene, néptánc	
Varga Sándor: Zenészfogadás az erdélyi Mezőségen	251
Brauer-Benke József: A koboz hangszertípus történeti vizsgálata	288
Liszt-kutatás – a Liszt Ferenc Kutatóközpont munkatársainak írásai	
Watzatka Ágnes: Liszt Ferenc kapcsolata a német Cecília-mozgalommal a Liszt–Witt levelezés tükrében	317
Peternák Anna: Liszt képleírásai	359
Kutatástörténet	
Tari Lujza: Mátray Gábor, a népzene kutató	385
Riskó Kata: Táguló horizont – A népzene történeti szemléletének változásai Rajeczky Benjamin írásaiban	438
Berlász Melinda: A Zenetudományi Intézet 20. századi magyar zenetörténeti gyűjteményének kutatástörténeti szerepe az első húsz éves periódusban (1966–1986)	452
Bibliográfia	
A magyar zenetudomány bibliográfiája 2012–2014 (összeállította Loch Gergely)	477

Contents

Preface	9
 Early Music History	
Zsuzsa Czagány – Ágnes Papp: Choralpraktische Voraussetzungen und Grundlagen der Traditio Iohannis Hollandrini	13
Gábor Kiss: <i>Quem celestis armonia...</i> – Recent data on a St Stephen Alleluia	35
Krisztina Rudolf: Tropierte Traktusgesänge im 15. Jahrhundert – Erscheinungsformen von <i>Laus tibi Christe</i> – <i>Filio Mariae</i> in böhmischen, polnischen und ungarischen Quellen	46
Gábrriel Szoliva: “Proles de caelo prodiit...” – The First Vespers Hymn of the Office of Saint Francis of Assisi and its History in Hungary	70
Gabriella Gilányi: The Processional Oct. Lat. 794 of the Budapest National Széchényi Library – A Re-identification	83
Ilona Ferenczi: Neue Textgruppe in den Gradualen ungarischer Sprache: die apostolischen Intentionen	115
 Later Music History	
Péter Király: Das Kündigungsschreiben des Bistritzer Stadttürmers und Kunstpfeifers Andreas Veckenstadius von 1663 – Ein Beitrag zur Musikgeschichte einer siebenbürgischen Stadt im 17. Jahrhundert . .	127
Adrienne Kaczmarczyk: Liszt and the classical antiquity: Latin quotes in his works	144
László Gombos: Krieg oder Frieden? Eine ungarische Symphonie zur Zeit des „Großen Krieges“	163

István P. Korody: Imported <i>Cantus Firmi</i> from Munich in Bartók's Contrapuntal Studies at the Music Academy Budapest	181
David E. Schneider: Virtuous Virtuosity: The Concerto, the Violin, and the Topic of Transcendence (<i>transl. by Gábor Kiss</i>)	199
Anna Dalos: <i>Todesfuge</i> : The Holocaust in the Hungarian Music Historical Memory	221
András Ránki: Margit Prahács' Conception of Musical Understandig	235

Folk Music, Folk Dance

Sándor Varga: Recruiting Musicians in the Transylvanian Plain	251
József Brauer-Benke: A Historical Analysis of Koboz-Type Instruments . .	288

Liszt Research

Ágnes Watzatka: The Connection of Franz Liszt to the German Cecilian Movement in the Mirror of the Liszt–Witt Correspondence	317
Anna Peteránk: Thoughts on Visual Arts in Liszt's Letters and Essays	359

Research History

Lujza Tari: Gábor Mátray, Researcher of Folk Music	385
Kata Riskó: Expanding Horizons – The Changes of the Historical Approach to Folk Music in Benjamin Rajeczky's Writings	438
Melinda Berlász: Die Sammlung der ungarischen Musikgeschichte des 20. Jahrhunderts im Institut für Musikwissenschaft, ihre Funktion und Bedeutung in der Forschungsgeschichte der ersten zwanzig Jahre (1966–1986)	452

Bibliography

A Bibliography of Hungarian Musicology 2012–2014 (compiled by Gergely Loch)	477
--	-----

RISKÓ KATA

Táguló horizont

A népzene történeti szemléletének változásai

Rajeczky Benjamin írásaiban*

1967-ben, a Népzenekutató Csoport beszámolóján Rajeczky Benjamin e szavakkal emlékezett nemrég elhunyt mesterére, Kodályra: „Mintha túlságosan aszkéta lett volna ahhoz, hogy élvezze egy hipotézis mindent megvilágosító és megmagyarázó erejét. Rá annyira jellemző első dolgozatai az alapgondolat kibuggyanása után váratlan hamarsággal konkrét feladatokba torkollottak, megfigyelései, megállapításai a problémák sorára figyelmeztettek. Legnagyobb összefoglaló művében, *A magyar népzene*ben sem tagadta meg ezt a hajlamot: egy háromoldalas Bevezetőben szinte érezhető örömmel sorolja fel mindazt, amit még nem tudunk, ami még több generáció szívós munkáját követeli. A problémák tömege a magyar népzene súlyának egyik bizonyítéka. Ma a hegycsúcsokra kívánczók zöme drótkötélpályán viteti magát odáig, ahol már sétálva élvezheti a folyton változó kilátást. Kodály a régi hegymászófajtából való volt. Vállalta az erdőövezet sűrű labirintusait és a vég nélküli, kilátástalan, meredek kapaszkodás monoton munkáját; tudta, hogy azután jön az igazi neheze: a helyesen megválasztott ösvény, a mindig tudatosabb lépések egyensúlyjátéka havon, jégen és sziklán. És ami a csúcson elébe tárult, az a feladatok légiója is volt: csupa meghódítanivaló, nemcsak pusztá kilátás.”¹

Talán nem véletlen, hogy Kodálynak éppen ez a vonása idéződött fel Rajeczkyban, aki viszont írásainak késői olvasója számára is érzékelhetően örömét lelte egy új, nagyívű gondolat közvetítésében és továbbszövésében. Rajeczky tudományos életművének méltatásában Somfai László a tényekhez és az elméletek kontrolljához való ragaszkodást hangsúlyozva is azt emeli ki, hogy „briliáns fantáziával tudott új adatokból új teóriákat felvillantani”.² Szívesen rajzolt átfogó képet a magyar és

* A tanulmány a Rajeczky Benjamin halálának 25. évfordulója alkalmából az MTA BTK Zenetudományi Intézetben 2014. november 13-án megrendezett tudományos konferencián elhangzott előadás bővebb változata.

¹ Rajeczky Benjamin, „Kodály Zoltán nyomában”, in *MTA I. Oszt. Közl.*, 1969. Újra közölve in *Rajeczky Benjamin írásai*, szerk. Ferenczi Ilona (Budapest: Zeneműkiadó, 1976), 341–342.

² Somfai László, „Köszöntő”, in *Pásztó zenei emlékei*, szerk. Tari Lujza (Pásztó: Pásztó Város Önkormányzata, 2007), 189–191, 190.

nemzetközi szakirodalom alapján egy-egy téma megközelítéseiről, érvelt a kutatók valamely nézőpontja mellett, és illesztette össze a külön-külön már ismertebb részeket. Néhány részletre fókuszálva konkrét adalékokkal tette tisztábbá az összképet, de mindig kereste a továbblépés, a távolabbra nézés elvi lehetőségeit is. Az új szempontok, amelyekből Rajeczky egyazon cikkben olykor többet is felvet, gyakran túlnőnek a konkrét eredményeket jelentő adalékokon. Mindez még nyilvánvalóbbá válik, ha figyelembe vesszük gyakorlati jellegű tudományos tevékenységének és írásainak egymáshoz való viszonyát. Rajeczky népzenei munkásságát bemutató tanulmányában Tari Lujza rámutatott, hogy a tudós számos népzene gyűjtésének részletes közlésével saját tanulmányainak sorát is jelentősen bővíthette volna. Ugyanakkor népzene gyűjtéseiben is jól kirajzolódik egy-egy téma iránti érdeklődése,³ s talán kutatómunkája kései indulásának köszönhető, hogy népzenei írásaiban éppen ezeket az öt különösen megragadó kérdéseket helyezte előtérbe.

Gregorián és népzene, illetve magyar és idegen népzene kapcsolatainak általánosabb problémái végigkísérik Rajeczky életművét.⁴ Népzenei írásait áttekintve a kutatás tárgyát képező források sokszínűsége mellett is felfigyelhetünk szemléletmódbeli változásának egy jellemző irányára: a kutató az évek-évtizedek folyamán mintha egyre távolabbra próbált volna tekinteni térben és időben. Érdemes e tendencia mentén vizsgálni, hogyan alakult a zenetudós optikája, mellyel az általa megismert magyar, európai, sőt eurázsiai népzene-t vizsgálta, s amellyel – éppen szemléletmódjának szabású volta révén – népzene-nkről alkotott képünket jelentősen befolyásolta.

Ismert, hogy egyházzenei érdeklődésével és általában véve európai műveltségével⁵ összhangban Rajeczky a népzene kutatásban is kezdettől nyugat felé tekintett. Első írásaiban a számára a gregorián révén is kedves középkor felé fordult. Ahogyan az időskori visszaemlékezése is átszűrődik, szerzetesként és tanárként a gregoriánt és annak létmódját közelről, az *usus* oldaláról ismerhette meg,⁶ s ennek hatása későbbi tudományos munkáiban is érzékelhető például abban, ahogy előszeretettel idézte gregorián dallamok világi átvételének régi említéseit.⁷ Egyházi és

³ Tari Lujza, „Rajeczky Benjamin, a népzene tudós”, *Magyar Zene* 39 (2001/3): 235–260, 242. Egyes gyűjtéseiről részletesen: Tari Lujza, „Rajeczky mátravidéki népzene gyűjtései”, in *Mátrai Tanulmányok 1995*, szerk. Horváth László (Gyöngyös: Mátza Múzeum, 1995), 255–289; Tari Lujza, „Rajeczky Benjamin Heves megyei népzene gyűjtései I. Átány és Bodony”, in *Agria* 31–32, szerk. Petercsák Tivadar–Szabó J. József (Eger: Dobó István Vármúzeum, 1996), 333–370.

⁴ E témáról részletesebben lásd Kiss Gábor, „Az új *sensus communis* – Kodálytól Rajeczkyig”, *Magyar Zene* 48 (2010/3): 317–327.

⁵ Tari Lujza, „Rajeczky Benjamin európai kapcsolatai”, *Néprajzi Hírek* 20 (1991/4): 95–98.

⁶ Egy időskori visszaemlékezésében például elmondja fiatal tanárkorának élményét arról, hogy az addig csak népszerű diákdalokat éneklő gimnazisták milyen hamar megtanulták a valódi magyar népdalokat és a gregorián repertoárt, olyannyira, hogy „1934/35-ben, amikor a Dunára csónaktáborba mentünk, akkor a gyerekek már a középkori *Congaudeant catholicit* fújták az evezés ritmusára, és szépen ment három szólamra”. Lukin László, „Beszélgetés Rajeczky Benjammal a magyar iskolai énektanítás hőskoráról”, in *Pásztó zenei emlékei*, szerk. Tari Lujza (Pásztó: Pásztó Város Önkormányzata, 2007), 207–214, 213.

⁷ Vö. Kiss, „Az új *sensus communis*”, 322.

népi közötti kapcsolat életszerű példáit egyébként is szívesen kereste. Ez a szemlélet inspirálhatta, hogy – részben Kodállal is vitatkozva – gregorián dallamtípusok magyar népzenei emlékeihez hozzon adalékot egyik első népzenei tárgyú tanulmányában, a *Népdaltörténet és gregoriánkutatás*ban (1943). Kodály *A magyar népzene* középkorra vonatkozó fejezetében elsősorban európai egyházi népének, valamint európai világi zene magyar népzenei lenyomatainak lehetőségét vizsgálta. Mint írta, a gregorián hatás bonyolult kérdésében egyelőre hiányoztak az előmunkálatok, így egyetlen példaként egy aratási dallamot mutatott be, amelyben egy nagyheti Alleluja népzenei emlékét vélte felismerni. Hangsúlyozta, hogy gregorián és népzene között nem elméleti kapcsolatot kell keresnünk. Szavai szerint a gregorián „amennyiben hatott, nem mint elvont hangrendszer, hanem mint élő zene hatott. A nép csak dallamokat vehetett át, nem pedig egyházi hangnemeket.”⁸ Rajeczky ugyanakkor a hasonló, életszerű kapcsolatok egy másik típusára hívja fel a figyelmet, mikor idézi, majd árnyalja e kijelentés állításait. Felveti, hogy bizonyos vonások szívósabbak lehetnek maguknál a dallamoknál, például a pentaton hangsor diatonizálásában szerepe lehetett az egyházi dallamoknak. Ezen túlmenően bővebben foglalkozik bizonyos építkezési, szerkezeti hasonlóságokkal, amelyek vizsgálatát fontosabbnak látja a dallampárhuzamokénál.⁹ Egy kétsoros zsoltártípus népzenei rokonait vizsgálja részletesen, s hogy egy témakör konkrét példán keresztül való megközelítése mennyire lényeges volt számára, kiderül a Kodály 60. születésnapjára kiadott *Emlékkönyvre* reflektáló, ugyancsak 1943-ban megjelent cikkéből. Ebben megjegyzi, hogy a külföldi tanulmányok között nagyobb arányban vannak jelen átfogó összehasonlító munkák, ugyanakkor figyelmeztet rá, hogy az eredményeik részletes alátámasztása gyakran hiányzik.¹⁰ A *Népdaltörténet és gregoriánkutatás*ban számos példával, meggyőzően mutatja be egy gregorián zsoltártípus különböző – részint tudatosan parodizáló, részint teljesen asszimilált – népi rokonait, s ezzel e kétsoros népi dallamok csoportját mint önálló és teljes dallamokat határozza meg. Bár nem említi, e dallamtípus rokonát Kodály *A magyar népzene*ben párhuzamba állította egy 13. századi kéziratban talált spanyol dallammal. A Rajeczky által tárgyalt dallamkör nemcsak több példával dokumentálható, hanem a különböző fokú átmenetek révén szervezettebben összetartozó is, s mindezzel a stílusrétegek szerinti későbbi népdalrendezés irányába mutat. Rajeczkyre jellemző, hogy a cikk végén egy újabb résztémát vet fel csupán rövid kommentárral közölve két gregorián dallamot. Mint írja, ezek azt illusztrálják, hogy az emelkedő kvintváltás a késő gregorián dallamoknál sem ritka. Azt azonban nem fejt ki, hogy a gregoriánban felfedezhető kvintváltás hogyan viszonyul a magyar népzenehez.

⁸ Kodály Zoltán, *A magyar népzene* (Budapest: Zeneműkiadó, 1969⁴), 63.

⁹ Rajeczky Benjamin, „Népdaltörténet és gregoriánkutatás”, in *Kodály Emlékkönyv*, szerk. Gunda Béla (Budapest: Néprajzi Társaság, 1943), 308–312. Újra közölve in *RBÍ*, 28–32.

¹⁰ Rajeczky Benjamin, „Népzene-kutatás”, *Magyar Szemle* 44 (1943/6): 310–315.

A gregorián ugyanakkor csak egy az összehasonlító népzenei kutatás lehetséges középkori forrásai között. 1948-ban megjelent cikkében Rajeczky a középkori Nyugat-Európa világi dallamaival, nevezetesen olasz dallamokkal keres párhuzamot, amelyekre egyelőre csak felhívja a figyelmet rövid kommentárok kíséretében.¹¹ E nagyobb témakört illetően Kodály mellett Szabolcsi Bencére hivatkozik, aki *A magyar zenetörténet kézikönyve* című új munkájában a magyar népzene európai dallamokkal is összevetette. Kelet és nyugat találkozik gyermekdalainkban is, hangsúlyozza Kodály szavait idézve a magyar gyermekjáték-dallamok – az akkori tudományos szóhasználat szerint indogermánna és ugor-töröknek nevezett – típusainak különbözőségéről a *Magyar Népzene Tára* gyermekjátékokat közreadó kötetéről írt ismertetésében 1952-ben.¹² Egy évvel későbbi recenziójában mint elvégzendő feladatra tér vissza népzeneinknek a keleti mellett a nyugati népzenei dalakkal való összehasonlítására, ezáltal a két fenti réteg elkülönítésére. Ugyanitt a gregorián alapvető hatásának egy újabb lehetőségét veti fel, mikor Vargyas Lajos verstani vizsgálataiban a nyolcszótagú strófákat illetően hiányolja annak megemlíetését, „hogyan közép-korai himnuszaink jó kétharmad része 8-asokban zengett a magyar fülekbe már a XI. századtól kezdve.”¹³

Népdalaink nyugat-európai egyházi és népi dallamokkal való összevetésében Walter Wiora 1952-ben megjelent, a különböző népzene és a gregorián dallamait nemzetközi típusokba soroló *Europäischer Volksgesang*ja nemcsak további ösztönzője volt, hanem példa is lehetett számára abban a már korábban megnyilvánuló törekvésében, hogy dallamrokonságokon túl típusokat keressen.¹⁴ E témában egyik legösszefogottabb publikációja az 1957-ben megjelent *Adalék felvidéki lakodalmasaink dallamstílusához*, amelyben a „Segélj el Uram Isten...” kezdetű zoboralji lakodalmas 15. századi cseh, 13–14. századi német, továbbá svájci rokonait közli, s egyúttal figyelmeztet a közvetlen, túl szoros párhuzamok – ezáltal kizárólag szomszédos szláv népzenei hatás – feltételezésének veszélyére. Mikor kiemeli a dallamokat összekötő lakodalmi szokáskört, a kapcsolat szervességére mutat rá, s meg is fogalmazza a stílusvizsgálat fontosságát. Mint írja, e dallam „olyan szertartásos típus maradékának látszik, melynek szorosan egybeötvöződött szövegű és dallamú példányai hosszú időn át és elég nagy területen virágozhattak. Amint látjuk, a felhozott példák ugyan nem kimondott dallamvariánsok, de egy közös stílus képviselői. Dallamkészségünk vizsgálatának első állomása általában az ilyen stíluscsoportokba való besorolás, egyedi dallamösszefüggések erősz-

¹¹ Például: „Érdekes egy Róma-környéki népdalnak találkozása a „Virágok vetélkedése”-vel, melynek szövege közismerten a középkorra utal”, vagy „a dallam mindenesetre meglepően hasonló menetű.” Rajeczky Benjamin, „Két dallamtörténeti adalék”, *Zenei Szemle* (1948/6): 309–312. Újra közölve in *RBI*, 124–126. Az olasz példák mellett, külön egységként, Rajeczky a kassai Szent Erzsébet-himnusz is közli.

¹² *Bartók Béla–Kodály Zoltán, szerk., A Magyar Népzene Tára*. Rajeczky Benjamin recenziója. *Ethnographia* 63 (1952/1–2): 219–221, 220.

¹³ *Vargyas Lajos, A magyar vers ritmusa*. Rajeczky Benjamin recenziója. *Ethnographia* 64 (1953/1–4): 430–442, 432, és 441.

¹⁴ Walter Wiora, *Europäischer Volksgesang: Gemeinsame Formen in charakteristischen Abwandlungen*. Das Musikwerk 4. (Köln: Arno Volk Verlag, 1952).

kolása nélkül.”¹⁵ Dobszay László *A magyar népdaltípusok katalógusának* bevezetőjében a rendezéssel kapcsolatban Rajeczky 1970-es évekbeli, a stílus- és típusfogalmat, illetve azok történeti vizsgálatának lehetőségeit tárgyaló írásait említi, korábbi munkáit – például az 1957-es fenti cikk eredményeit – pedig Szendrei Jankával együtt bizonyos dallamtípusokkal kapcsolatban idézi.¹⁶ Ugyanakkor már Rajeczky első íásaiban is konkrét dallamcsoportok vizsgálatával alátámasztva mutatkozik meg a történeti szempontokon alapuló stílusvizsgálat iránti érdeklődés, amely bizonyára tanítványai komplex történeti rendjének létrejöttét is segítette. A „regiszterek” szerinti rendezéssel, s ilyen módon népzenei részről hallgatólagosan Járdányi rendjével szemben a gregorián és a népi dallamok rokonsági körök szerinti rendezésének fontosságáról pedig már 1964-ben, egy gregorián témájú cikkében is írt.¹⁷

Viszont még 1956-ban megjelent egy új, a gregorián és a népzene kapcsolatát más oldalról megközelítő gondolata. Rajeczkyra talán Chambers 1956-ban kiadott *Folksong–Plainsong* című könyve is hatott, amelyről a következő évben recenziót publikált az *Ethnographiában*. Ennek bevezetéseként megragadta az alkalmat az újabb kutatási irány ismertetésére, amely a gregoriánt a szájhagyományosan megmaradt népzenék segítségével vizsgálja, s megemlíti a konkrétan meg nem nevezett szakirodalom első, egyelőre még csak a valószínűség szintjén tett megállapításait: „a zsinagóga liturgiája a kereszténység első évtizedeiben bizonyára jelentett zenei indítást is, de nem határozta meg a gregorián anyag stílusát minden részletében; a bizánci és nyugati dallamvilág különbségei mutatják, hogy mind a két csoport a saját alapjaira is épített; a gregorián himnusz- és antifónaanyag sok népzenei vonást mutat, és erős népzenei »betörést« jelent a trópusok és szekvenciák megjelenése is; a többi dallamcsoportok komponista-iskolái is elárulják a maguk népzenei hátterét; a dallamok ritmikai és hangnemi megállapításához tekintetbe kell venni a mai népzenei előadás annyi sok hagyományos jellegzetességét is.”¹⁸ A feltételezés szerint tehát a gregoriánban a korábbi népzene emlékeit is felfedezhetjük, annak előadásmódjával együtt. Chambers munkája e

¹⁵ Rajeczky Benjamin, „Adalék felvidéki lakodalmasaink dallamstílusához,” *Néprajzi Közlemények* 2 (1957/3–4): 121–124. Újra közölve in *RBÍ*, 225–227.

¹⁶ Dobszay László–Szendrei Janka, *A magyar népdaltípusok katalógusa stílusok szerint rendezve I.* (Budapest: MTA Zenetudományi Intézet, 1988), például 21, 35–36, 55–56, 59, 327. A rendezésre vonatkozóan hivatkozott Rajeczky-írások: „Europäische Volksmusik und Musik des Mittelalters”, *Studia Musicologica* 15 (1973/1–4): 201–204; „Choralforschung und Volksmusik des Mittelalters?”, *Acta Musicologica* 46 (1974/2): 181–192. Magyar fordításban in *RBÍ*, 18–27; „A népzene-történet feladata és módszere”, in Szendrei Janka–Dobszay László–Rajeczky Benjamin, *XVI–XVII. századi dallamaink a népi emlékezetben I.* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979), 9–16.

¹⁷ Rajeczky Benjamin, „Zu den Monumenta Monodica Medii Aevi”, *Studia Musicologica* 6 (1964/3–4): 271–275. Magyar fordításban in *RBÍ*, 80–82. Természetesen a rendezés történetét és helyzetét is tárgyalja a következő évben megjelent kutatástörténeti tanulmányában: „Népzene-kutatásunk útja 1945–1965”, *Magyar Zene* 5 (1965/2): 125–129. A típuskérdés kutatásának további történetéről részletesebben lásd Tari Lujza, „Rajeczky Benjamin, az egyetemes népzene-tudomány képviselője”, *Ethnographia* 126 (2015/2): 282–298. 288–289.

¹⁸ Chambers, George Bennet. *Folksong–Plainsong*. Rajeczky Benjamin recenziója. *Ethnographia* 68 (1957/3): 526–527.

témakörnek szentel 12 rövid fejezetet, Rajeczky pedig kiemel ebből egy-egy erre vonatkozó felvetést. Érdekesnek találja például azt a fejezetet, amelyben Chambers a szövegnek küli melizmatika európai hagyományát az ókorig követi vissza.

Az ókori népzene őrző, ilyen módon népzenei forrásként vizsgálható gregorián új képe egyelőre mellékszálként jelenik meg Rajeczky saját tanulmányaiban. A még 1956-ban megjelent *Parallelen spätgregorianischer Verzierungen im ungarischen Volkslied*ben Szabolcsi Bence „A zenei ékesítés európai körzetei” című munkájára hivatkozik, s jellemző módon kiemel abból egy mellékesen felvetődött gondolatot, amely szerint az egyes régiók sajátosságain túl az európai zenében kellett lennie egy közös alapnak.¹⁹ Rajeczky e közös alap néhány elemi formulájához közöl adalékokat, amikor korábbi külföldi kutatók példája nyomán a gregorián díszítéseit veti össze magyar népzenei díszítésekkel.

Kelet és Nyugat közös zenei gyökerekből eredő rokonsága, egyúttal egyes magyar népzenei rétegek történeti és területi összefüggéseinek sokszínűsége a magyar népzene nyugati kapcsolatai iránt korábban is érdeklődő Rajeczky írásainak később önálló témájává válik. Az 1957-ben megjelent *Deszendenzmelodik im Choral und unsere absteigenden Perioden* című tanulmányában felidézi Szabolcsi már említett tanulmányának ereszkedő kvintváltó olasz lauda-példáját, valamint az 1950-ben megjelent *A melódia története* című könyv több hasonló olasz és egy francia laidallamát, amelyeket Szabolcsi véletlen egybeesésekként magyarázott.²⁰ Rajeczky három gregorián példát is melléjük állít, amelyekben ereszkedő kvintváltás, illetve annak nyomai fedezhetők fel. Bár a kvintváltást ő is inkább egybeesésnek tekinti, felteszi a kérdést, amely a nagyívű ereszkedő pentaton dallamaink ázsiai kapcsolatát bizonyító korábbi kutatások mellett új irányt mutat: „Nem játszik az ereszkedő strófa esetleg organikus szerepet a nyugati dallamkészlet valamelyik rétegében? Erre a feleletet legjobban a gregorián vizsgálatával készíthetjük elő, melynek csereviszonya a nyugati dallamossággal kétségtelen tény.” Ismerve és elfogadva a magyar népzene régi stílusának keleti összefüggéseire vonatkozó eredményeket, Rajeczky nem is veti fel azok nyugati eredetét, hanem általánosabban a keleti és nyugati típusok kapcsolatát keresi. Ezt a tágabb kontextust hangsúlyozza, mikor az ereszkedő gregorián dallamok bemutatását így összegzi: „Még ha ki is derülne, hogy az idézett jelenségek csak másodlagos alkalmazkodási momentumok, akkor is szaporítani fogják annak a stílus- és formaösszefüggésnek bizonyítékait, melyet a kelet és a korai nyugat között mind határozottabban feltételezhetünk.”

A cikk zárógondolataként az európai gyermekdal általánosan ereszkedő tendenciáját említi, s ezzel a nyugati népzene vizsgálati lehetőségét is felveti.²¹ Azt a gon-

¹⁹ Rajeczky Benjamin, „Parallelen spätgregorianischer Verzierungen im ungarischen Volkslied”, in *Studia Memoriae Belae Bartók Sacra*, szerk. Rajeczky Benjamin, Vargyas Lajos (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1956), 337–348. Magyar fordításban in: *RBÍ* 90–99, 90–91.

²⁰ Szabolcsi Bence, *A melódia története* (Budapest: Cserépfalvi, 1950), 29–30.

²¹ Rajeczky Benjamin, „Deszendenzmelodik im Choral und unsere absteigenden Perioden”, *Acta Ethnographica* 6 (1957/6): 357–370. Magyar fordításban in *RBÍ*, 65–75, 66, 75.

dolgot azonban, hogy a gregorián vizsgálata valójában az egykori nyugati népzene megismerésének is eszköze, a szintén 1957-ben, az *Ethnographiában* publikált *Este a székeleyeknél* című írásban fogalmazza meg. Az előzőleg bemutatott cikkére hivatkozva ezúttal is felidéz ereszkedő gregorián dallamokat, s egy a 11–12. században Európa-szerte népszerűvé váló, ereszkedő gregorián típust bemutatva így ír: „Az idézett strófatípus megjelenése nehezen lenne magyarázható *népzenei* előzmények nélkül. Hogy a nyugati dallamok milyen erős ereszkedő rétegre telepedtek, azt a *gyermekdal* magában is meggyőzően érezteti; jellemző, hogy erre a miénktől annyira elütő német dallamkincs is gazdag bizonyítékanyagot nyújt.”²² Az ereszkedő gregorián dallamok kapcsán itt veti fel azt is, hogy „a magyar ereszkedő periódusos dallamok ebben a stíluscsoportban találnak először rokonhangokra az európai zenében. Valószínűleg nem volt jelentéktelen momentum a XI–XIV. században, hogy a nyugati kultúrával való érintkezés zenei hátterét éppen ilyen ismerős hangzású dallamok adhatták.”²³ Bár nem utal rá, ismerhette Kodály előszavát az *Iskolai énekgyűjtemény*hez, amelynek a *Magyar Népzene Tára Gyermekjátékok* kötetében idézett mondatait ő maga is továbbközölte recenziójában. Kodály ebben az előszóban a gregoriánban fennmaradt pentatóniával összefüggésben fogalmazott hasonlóan: „[...] a Szent István korabeli magyar fülének nem lehetett olyan vadidegen a római egyház liturgikus éneke, mint azt eddig általában gondolták”.²⁴ Rajeczky nyugati, világi ereszkedő dallamok példájaként francia és angol, részben kvintváltó, gyakran pentaton fordulatokat tartalmazó dallamokat mutat be, majd a szomszéd népek zenéjéből is hoz hasonlókat. A magyar típusokat is megemlítve, számos dūr ereszkedő, gyakran kvintváltó európai, köztük szomszédnépi dallamot közöl. Noha nem idézi Bartók tanulmányának e cikkben is hivatkozott fejezetét,²⁵ szintén arra a következtetésre jut, hogy a dūr ereszkedő kvintváltó magyar dallamcsoport európai kapcsolatokat mutat. Rajeczky többször hangsúlyozza az ereszkedő magyar népdalok legjelentősebb részének keleti eredetét, s bár nyilván az esetleges félreértelműségeket igyekszik megelőzni, ezzel az ereszkedő dallamok nyugati népzenei jelenlétére, a magyar ereszkedő dallamok rokonságának szélesebb perspektívájú szemléletének szükségességére és egyes konkrét magyar dallamcsoportok szorosabb nyugati kapcsolatára vonatkozó saját eredményeit szorítja háttérbe. Bartók *Este a székeleyeknél* című zongoraművét és Bartók zongorajátékát talán a 75. születésnapja alkalmából az *Ethnographia* e számában is köszöntött Kodály kedvéért idézte fel a címben és a bevezetésben, s erre a téma szempontjából valójában nem releváns népdalszerű dallamra újból és újból visszatér a szövegben. Mindez együttesen

²² Rajeczky Benjamin, „Este a székeleyeknél”, *Ethnographia* 68 (1957/4): 575–587, 578.

²³ Rajeczky, i. m. 577.

²⁴ Kodály Zoltán, „Iskolai énekgyűjtemény”, in *Visszatekintés I.*, szerk. Bónis Ferenc (Budapest: Argumentum, 2007), 131–136. 133. Az írás először 1944-ben jelent meg.

²⁵ Bartók az ereszkedő kvintváltó pentaton dallamokat magyar eredetűeknek tartja, míg az ereszkedő kvintváltó dūr dallamok mögött cseh–morva és szlovák népzenevel közvetített német hatást sejt. Bartók Béla, *A magyar népdal* (Budapest: Rózsavölgyi, 1924), 59.

okozhatta, hogy ez az eredményeiben érdekes tanulmány még itthon is viszonylag ismeretlen maradt. Pedig annak idején folytatója is volt: 1962-ben Walter Wiora a *Studia Musicologica*-ban az ereszkedő, valamilyen hangköz távolságban transzpozíciót rejtő (tehát kvintváltó, kvartváltó stb.) dallamok további rokonait kereste. Ő már Eurázsian is túlra mutatott, mikor megemlítette, hogy hasonló dallamokat indián, új-guineai és afrikai népzeneben is találtak, s felvetette, hogy ezek egy közös ősből gyökerezhetnek.²⁶

A dallamvonalak vizsgálatát Rajeczky az íves strófákkal folytatja. A nagyívű ereszkedő dallamokhoz hasonlóan itt is a hatalmas tömböt alkotó stílus jellegéből adódik, hogy erre vonatkozó összehasonlító vizsgálataiban sokkal általánosabb kapcsolatot keres, mint a korábban bemutatott kisebb dallamkörök esetében. Részben a megfogalmazás módja, például a címben használt „újstílusú népdal” kifejezés szoríthatta háttérbe az újabb szakirodalomban Rajeczkynek a magyar népdal újabb rétegeinek középkori kapcsolataira vonatkozó felvetéseit. *Középkori magyar zenei emlékek és az újstílusú népdal* című tanulmányában az új stílus 1950-es években előtérben álló és vitákat kiváltó eredetkérdésének legújabb publikációjaként C. Nagy Béla munkájára utal, amelyben a szerző különböző népzeneekben keresi a stílus szélesen értelmezett kapcsolatait. Rajeczky ezen túlmenően Kodály, Wiora és Járdányi írását említi, mikor a saját szűkebb témáját jelentő gregorián párhuzamokhoz tartozó vizsgálatokat sorolja fel. Wiora gyűjteményében számos európai népzenei példát találunk a kupolás ívű négysoros strófákra, s köztük új stílusú magyar népdal is szerepel.²⁷ Járdányi íves vonalú gregorián dallamokat közölt magyar népdalpárhuzamokkal, valamint a Rajeczky által közreadott gregorián dallamok jelentős részében megtalálható kvintváltó szerkezetre mutatott rá.²⁸

Rajeczky ugyanebből a repertoárból válogat azzal a nem pontosan körvonalazott feltevéssel, hogy egyes gregorián dallamok magyar változatait vizsgálva talán a középkori magyar zenei ízléshez jutunk közelebb. Nem eléggé kifejtett és így nem is meggyőző azonban az egyik gregorián dallamot egy új stílusú népdallal párhuzamba állító utolsó kottapéldája, amelyben a vonalában valóban hasonló két dallamot rokonnak nevezi, s az előbbi szertelenségét az utóbbi letisztultságával hasonlítja össze anélkül, hogy a két dallam közötti kapcsolat mibenlétét tisztázná. Óvatosan fogalmazott összegzése, amely szerint „[...] a 12–16. század középkori liturgikus gyakorlata állandó, közvetlen indítást jelentett az ívelt, zárt dallamok felé”,²⁹ mégis felhívja a figyelmünket, hogy a korszak új stílust érintő kutatását érdemes lenne mai szemmel újraértékelnünk.

²⁶ Walter Wiora, „Mittelalterliche Parallelen zu altungarischer Melodik”, *Studia Musicologica* 2 (1962/1–4): 379–399.

²⁷ Wiora, *Europäischer Volkslied*, 69/1. példa.

²⁸ Járdányi Pál, „Über Anordnung von Melodien und Formanalyse in der Gregorianik”, *Acta Ethnographica* 8 (1959): 327–337.

²⁹ Rajeczky Benjamin, „Mittelalterliche ungarische Musikdenkmäler und das neue Volkslied”, *Studia Musicologica* 2 (1962/1–4): 263–269. Magyar fordításban in *RBÍ*, 59–64, 64.

A problémák jelentős részét ugyanis a terminológia tisztázatlansága, a tényleges „új stílus” és az előzmények megkülönböztetésének hiánya okozza. Vargyas Lajos joggal kritizálja Szabolcsi Bencét, aki egyes sajtóságok egyezését látva egyértelműen „új stílusú” dallamokként definiálta bizonyos középkori dallamainkat.³⁰ E tekintetben Járdányi és Rajeczky sem tisztáznak pontosan cikkeikben, s bár megfogalmazásuk árnyaltabb, eredményeiket Bereczky János élesen elutasítja.³¹ Ugyanakkor Vargyas is elismeri, hogy az íves strófatípusok történetének feltárása, ha nem is az új stílus, de a közvetlen előzményt jelentő 19. századi népies műzene zenei háttereként érdemes lehet a figyelemre. Még inkább releváns a gregorián és az európai népzene íves dallamainak vizsgálata, ha az új stílust népzene-történetileg megelőző, a Dobszay–Szendrei-féle típusrendben már önálló csoportként elkülönített emelkedő vonalú magyar népdalok kapcsolatait keressük.

Az egykori közös európai, sőt Európán túlmutató, középkor előtti hagyomány képe Rajeczky egyre több, akár más-más témát vizsgáló tanulmányában megjelenik, világosan érzékeltetve érdeklődését az ősi zenei alaptípusok iránt. 1960-ban a régi és új magyar népi énekstílust vizsgálva megemlíti, hogy a balladák ünneplésen merev előadásmódja a nyugati párhuzamok tanúsága szerint a régi európai hagyomány része. Rajeczky érdeklődését elárulja, hogy Vargyas Lajosnak a cikk témájához valójában nem is tartozó kutatását is felidézi, amelyben a szerző egyes balladák „giusto syllabique” ritmusának számos európai és Európán kívüli rokonait is bemutatja.³²

C. Nagy Béla nyomán, aki a siratót mint nemzetközi jelenséget elsősorban szláv és mediterrán, de többek között indián és kínai példák segítségével is vizsgálta,³³ Rajeczky 1966-ban a *Magyar Népzene Tára Siratók* kötetében a magyar siratót szintén eurázsiai összefüggésben tárgyalja,³⁴ s ilyen irányú megközelítését később tanítványa, Dobszay László is átvette.³⁵ Rajeczky a következő évben a gregorián ritmizálásáról írt cikkében egy mondat erejéig kitér a nyugati népzene egy régi zenei stílusban gyökerező további közös vonására, a szabad előadásmódú

³⁰ Vargyas Lajos, „Észrevételek Szabolcsi új tanulmánykötetére”, *Ethnographia* 66 (1955/1–4): 514–519, 515.

³¹ Bereczky János, *A magyar népdal új stílusa 1.* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2013), 9.

³² Rajeczky Benjamin, „Old and New Singing Styles in Hungarian Folk Song”, *Journal of the IFMC* 12 (1960): 56–61. Magyar fordításban in *RBÍ*, 241–245. 243.

³³ C. Nagy Béla, „Typenprobleme in der ungarischen Volksmusik”, *Studia Musicologica* 2 (1962/1–4): 225–266.

³⁴ „Siratódallamaink rokonsága”, in *A Magyar Népzene Tára V. Siratók*. Sajtó alá rendezte Kiss Lajos, Rajeczky Benjamin (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1966), 1109–1117. A tanulmány a kötetben szerző megjelölése nélkül szerepel, a szerzőségről lásd Szalay Olga: „A jubiláló akadémiai népzene-kutatás kiemelt sorozatai és az intézményes ötven év bibliográfiája (1953–2003)”, in *Zenatudományi Dolgozatok 2003 I–II.*, szerk. Rudasné Bajcsay Márta–Richter Pál (Budapest: MTA Zenatudományi Intézet, 2004), 11–100, 26.

³⁵ Dobszay László, *A siratóstílus dallamköre népzeneinkben és zenetörténetünkben* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1983).

énekre, amihez a Wiora által bemutatott, dél-francia, svájci, svéd, román, bolgár, macedón, kaukázusi példákból álló dallamkört említi.³⁶

Egy téma újragondolása, adalékokkal bővítése olykor fontosabb volt Rajeczky számára, mint teljesen új területek felfedezése. A „*Szivárvány havasán...*” szövegkezdetű úgynevezett pszalmodizáló népdalt már Kodály is egy cseremiszt népdallal vetette össze, ezen kívül felidézte mordvin, zürjén, votják, továbbá gregorián és héber rokonait. Ennek ellenére úgy vélte: „Mégsem láthatunk benne finn-ugor vagy török őstípust: úgy látszik valami általánosabb, nemzetfeletti, ősi recitáló-formula él benne.”³⁷ Szabolcsi Bence a hasonló gregorián dallamot héber rokonai alapján nyugat-ázsiaiinak tartotta, de a magyarokon kívül megemlítette román, örmény, török, német és dél-itáliai párhuzamait is.³⁸ Rajeczky 1967-ben e munkák nyomán újra, részletesebben mutatta be e párhuzamokat, és kiszélesítette a típus nyugati, elsősorban gregorián rokonságának körét.³⁹ Az ugyanebben az évben Wiora tiszteletére készült kötetben publikált cikket azzal vezette be, hogy az összehasonlító népzene kutatás kelet és nyugat zenéjét inkább ellentétként felfogó első magyar kísérletei után, elsősorban Wiorának köszönhetjük az eurázsiai zenekultúra munkahipotézisét.⁴⁰

Kelet és ókori nyugat, gregorián és még régebbi „népzene” kapcsolatai már egy ideje foglalkoztatták tehát Rajeczkyt, amikor *Gregorián népének, népdal* című 1969-es tanulmányában úgy mutatta be a gregoriánt, mint a korábbi, ókori népzenei élet egyik emlékét. Ekkorra megerősíthette nézetét a szakirodalom is, amelynek régebbi és újabb idevonatkozó publikációira egyaránt hivatkozott. Nagy hatásúnak látszik közülük Günther Wille előző évben megjelent könyve az ókori római zeneéletről,⁴¹ amelyben a szerző 4000 adat alapján mutatta ki, hogy Rómának virágzó zenei élete volt vokális és hangszeres zenével, szóló- és karénekekkel egyaránt. Népdalgyakorlatuk ismerte a felelgető (pásztor-, hajós-, koldus-, gúny-, lakodalmas, katonadalok) és refrénes éneket (fonó-, pásztor-, evező-, lakodalmi dallamok), a mezei, hajós és pásztorélet a melizmás jubilust, a jogi és a szertartásos élet pedig a kikiáltó és hirdető formákat.⁴² Rajeczky

³⁶ Rajeczky Benjamin, „Le chant grégorien est-il mesuré?”, *Études Grégoriennes* 1967, 21–28. Magyar fordításban in: *RBÍ* 83–89.

³⁷ Kodály, *A magyar népzene*, 35–36.

³⁸ Szabolcsi Bence, „Egyetemes művelődéstörténet és ötfokú hangsorok” *Ethnographia* 47 (1936/4): 233–251, 243. A dél-itáliai példát az angol változatban említi. „Five-Tone scales and Civilisation” *Acta Musicologica* 15 (1943/1–4): 24–34, 29.

³⁹ Rajeczky Benjamin, „Über die Melodie Nr. 773 der Monumenta Monodica Medii Aevi I”, in *Festschrift Bruno Stäblein zum 70. Geburtstag*, szerk. Martin Ruhnke (Kassel: Bärenreiter, 1967), 191–194. Magyar fordításban in *RBÍ*, 76–79.

⁴⁰ Rajeczky Benjamin, „Ost und West in den ungarischen Klageliedern”, in *Festschrift für Walter Wiora*, szerk. Ludwig Finscher–Christoph Hellmuth Mahling (Kassel: Bärenreiter, 1967), 628–632. Magyar fordításban in *RBÍ*, 216–220, 216.

⁴¹ Günther Wille, *Musica Romana: die Bedeutung der Musik im Leben der Römer* (Amsterdam: Schippers, 1967).

⁴² Rajeczky Benjamin, „Gregorián, népének, népdal”, in *Magyar Zenetörténeti Tanulmányok II.*, szerk. Bónis Ferenc (Budapest: Zeneműkiadó, 1969), 45–64. Újra közölve in *RBÍ*, 40–58, 41–42. E képet Rajeczky a gregorián háttérrel kapcsolatban az akkori hellenista világra is kiterjesztve majd a *Mi a gregorián?* című könyvében is felidézi, (Budapest: Zeneműkiadó, 1981), 26–27.

történeti adatokkal, korabeli szövegek anekdotáival támasztja alá, hogy nép és egyház zenéje között nem lehetett szakadék. A gregorián és a népzene kapcsolatát illetően az évek során bekövetkezett szemléletbeli változását, a régebbi népzenei elemeket őrző gregorián gondolatának újdonságát jól tükrözik azok a dallampárhuzamok, amelyeket korábban már publikált, de most új értelmezésben újra közöl. Így például a „Segélj el Uram Isten” kezdetű magyar lakodalmas 1957-es tanulmányában bemutatott nyugati párhuzamai mellé most egy gregorián antifónatípust is állít. E típussal kapcsolatban pedig azt emeli ki, hogy annak változatait az 5. tónushoz soroljuk, amelyet a *De modorum formulis* című, 1000 körüli traktátus „tritus agricolae dictus”-ként, azaz „paraszti hangsorként” mutat be. Rajeczky szerint ez „nyilvánvaló jele annak, hogy 1000 táján a gregorián specialistáknak volt fülük a »népzenei« hangzásra”.⁴³ A tanulmány kontextusában ez egy finom utalás arra, hogy valójában a gregorián típus is kapcsolatban lehetett a még korábbi népzennel. Azt, hogy régebbi és újabb népzének, gregorián dallamok hogyan hatottak egymásra, utólag persze aligha rekonstruálhatjuk. Talán a hatások egyre komplexebb lehetőségeinek átgondolása is okozhatta, hogy Rajeczky írásaiban a dallampéldákkal bemutatni kívánt zenei kapcsolatok már említett tisztázatlansága idővel erősödött: a szerző a fenti tanulmány gregorián és népi dallamokat összevető kottapéldáinak kommentárjában például alig próbál következtetést, magyarázatot megfogalmazni.

Ugyanebben a tanulmányában Rajeczky egyúttal még messzebbre tekint. Mint korábban láttuk, a kelet és az ókori nyugat zenéjében közös alaptípust vizsgált már tulajdonképpen az ereszkedő és íves dallamvonal különböző európai, köztük gregorián megjelenési formáiban is. Arra, hogy a népzene még archaikusabb rétegei felé mutató, nem strófikus formákat is be kell vonni a hasonló összehasonlító vizsgálatokba, hivatkozása szerint Wiora *Zur Frühgeschichte der Musik in den Alpenländern* című munkája hívta fel a figyelmét. Mint írja, a régi szemléletmód „[...] keresteti még napjainkban is zenénk őstörténetét kizárólag a primitív népek világában, és csak vonakodva nyúl az európai népzének készletéhez”.⁴⁴ Ez az érdeklődés is sejthető amögött, hogy Rajeczky a *Magyar Népzene Tára* vonatkozó köteteinek megjelenése után is nagy figyelemmel fordult gyűjtőútjain a nem strófikus szokásdallamok, valamint a gyermekjátékok felé.⁴⁵ Chambers általa korábban recenzeált, de akkor maradéktalanul el nem fogadott könyvét most Wiora cikkének példáival újraértékeli: „Amit az irodalmi utalások értelmezése útján Chambers csak támadható valószínűséggel mondhatott az ókori szabad melizmatikáról és annak gregorián kapcsolatairól, azt bizonyosságra emelte a népzenei összevetés.”⁴⁶ Miután hosszan érvel az ilyen irányú kutatás lehetőségei mellett, magyar kiáltó és recitatív

⁴³ Rajeczky, i. m. 52.

⁴⁴ Rajeczky, i. m. 41.

⁴⁵ Tari, „Rajeczky Benjamin, a népzenetudós”, 242–244.

⁴⁶ Rajeczky, „Gregorián, népének, népdal”, 43.

típusokat mutat be gregorián párhuzamokkal együtt. Egy menyhei lakodalmas dallamhoz – „Felnőtt az út mellett két szál majoránna...” – egyrészt egy a már említett „paraszti hangsorba” tartozó gregorián rokon dallamot idéz, másrészt – mint írja – „hullámvonalas második sora valószínűleg még régibb rétegre mutat vissza: a széles kiáltásszakaszra következő ismétléses motívumsorból álló forma az alpesi „Kuhreigen”-re, vagyis a pásztorok kötetlen, improvizatív állathívogatóira jellemző. Egy jellegében ehhez hasonló zsérei Szent Iván-napi példát is közöl – igaz, magyarázat nélkül.⁴⁷

Néhány későbbi, jellemzően rövidebb írásának témaválasztásából sejthetjük, hogy az archaikus típusok továbbra is különösen érdekelhették. 1969-ben a *Magyar Népzene Tára* már megjelent kötetei alapján a magyar népzene strófikusság előtti archaikus rétegeből mutat be recitatív, ütempáros, illetve kétsoros dallamokat.⁴⁸ 1980-ban az *Ethnographiában* megjelent rövid cikkében pedig archaikus magyar hűdintéseket, azaz a hegyekben felhangzó, nagy távolságokat áthidaló, zenei ívű kiáltásokat közöl, s a típus rokonaiként Wiora egyik Kuhreigen-példáját és a Bartók által bemutatott román hora lungák egyikét is bemutatja.⁴⁹

Azok az alapgondolatok, amelyek hol nyilvánvalóan, hol rejtettebben visszatérnek Rajeczky Benjamin népzenei írásaiban, nemcsak saját érdeklődési körét árulják el, hanem hatást gyakoroltak a kortársak és utódok népzene-történetünk-ről alkotott felfogására, többek között a népdalok mai rendjének kialakítására is. Az itt kiemelt tematika természetesen nem kizárólagos Rajeczky népzenei írásaiban. Különösen kutatómunkájának első időszakára voltak jellemzők az olyan rövidebb írások, amelyekben rögtön a tárgyra térve közölt adalékokat egy-egy témához. Ilyen – a már említetteken kívül – a *Regélni* vagy *A székely betlehemes recitatívók stílusához* című cikke.⁵⁰ Az általa részletesen tanulmányozott siratókkal kapcsolatban nemcsak saját bodonyi gyűjtéséről ír,⁵¹ hanem a siratók egy sajátos, bővített szekunddal színezett csoportjának román és ukrán rokonságát is bemutatja;⁵² egy másik cikkében pedig C. Nagy Béla összehasonlító siratóvizi-

⁴⁷ Rajeczky, i. m. 53.

⁴⁸ Rajeczky Benjamin, „Vorstrophische Formen in Ungarn”, in *Analyse und Klassifikation von Volksmelodien. Bericht über die 3. Arbeitstagung der Study Group of Folk Music Systematization beim International Folk Music Council vom 24. bis 28. Oktober 1967 in Radziejowice*, szerk. Doris Stockmann–Jan Stęszewski (Kraków: Polskie Wydawnictwo Muzyczne, 1973), 93–100.

⁴⁹ Rajeczky Benjamin, „Hűdintés”, *Ethnographia* 91 (1980/3–4): 393–396.

⁵⁰ Rajeczky Benjamin, „Regélni”, *Néprajzi Közlemények* (1959/1–2): 15–16 és „A székely betlehemes recitatívók stílusához”, *Néprajzi Közlemények* 4 (1959/4): 39–42. Újraközölve in *RBÍ*, 232–235.

⁵¹ Rajeczky Benjamin, „Siratógyűjtés Bodonyban”, *Néprajzi Értesítő* 37 (1955): 167–179.

⁵² Rajeczky Benjamin, „Über eine Sondergruppe der ungarischen Klagelieder”, in *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 40, szerk. Branimir Gušić (Zagreb: Jugoslavenska Akademija, 1962), 413–420. Magyar fordításban in *RBÍ*, 203–209.

gálatának egyes állításaival vitatkozva nemzetközi példasort közöl a siratók hangterjedelmének kérdéséhez.⁵³ Az *Österreichische Musikzeitschrift*be írt cikkében a szomszédnépi kutatás nyugati irányú folytatására ösztönöz, s az osztrák–magyar népzenei kapcsolat közvetlen átvételnél mélyebb, például a korábban a gregorián kapcsán is említett dúr-moll hangnemiség hatását jelentő rétegeire, valamint a kölcsönös érintkezés történeti példáira mutat rá.⁵⁴ Későbbi írásaiban különösen jellemző a gregorián és népzene összefonódó középkori életének már nem új, de egyre teljesebb ábrázolása.⁵⁵ Érdemes kevésbé ismert tanulmányait is újra elővenni, hiszen átfogó és sokoldalú zenetörténet-szemlélete számos újabb inspiráció forrása lehet.

⁵³ Rajeczky Benjamin, „Zur Ambitusfrage der Klagelieder”, *Studia Musicologica* 6 (1964/3–4): 375–380. Magyar fordításban in *RBÍ*, 210–215.

⁵⁴ Rajeczky Benjamin, „Gemeinsame Aufgaben der österreichischen und ungarischen Volksmusikforschung”, *Österreichische Musikzeitschrift* 20 (1965/10): 528–530. Magyar fordításban in *RBÍ*, 238–240.

⁵⁵ Rajeczky Benjamin, „Többszólamú zenénk emlékei a 15. század első feléből”, in *Népzene és zenetörténet I.*, szerk. Vargyas Lajos (Budapest: Zeneműkiadó, 1972), 63–109; „Europäische Volksmusik und Musik des Mittelalters; „Choralforschung und Volksmusik des Mittelalters; „Gregorianik und Volksgesang”, in *Handbuch des Volksliedes Bd. II.*, szerk. Rolf Wilhelm Brednich–Lutz Röhrich–Wolfgang Suppan (München: Wilhelm Fink Verlag, 1975), 391–406. Magyar fordításban in: *RBÍ* 7–17; *Mi a gregorián? A népzene kutatás története*, Népzenei füzetek (Budapest: OKK Módszertani Intézet, 1986).

KATA RISKÓ

Expanding Horizons

The Changes of the Historical Approach to Folk Music
in Benjamin Rajeczky's Writings

The problems of the relationship between church music and folk music, or between Hungarian and foreign folk music ran over the scientific oeuvre of Benjamin Rajeczky (1901–1989), Hungarian musicologist and ethnomusicologist, deputy director of the Folk Music Research Group lead by Zoltán Kodály and leader of the study group of the IFMC dealing with historical sources of folk music. Reviewing his writings on folk music, a characteristic tendency of his approaches can be noticed, in so far as he seems to have tried to make the perspective of his investigations wider in time and space. In this paper, the scholarly work of Rajeczky is studied, focusing on this tendency.

At the time when Eastern relations of Hungarian folk music played a major role in Hungarian ethnomusicology, in his research Rajeczky, as a monk well versed in plainsong, turned to the music of the West. He willingly sought lifelike examples of relationship between church music and folk music, and he soon included in his studies secular tunes of medieval Western Europe, too. His approaches that concentrate on historical comparison and on melody types may have supported the creation of the complex catalogue of Hungarian folk song types by László Dobszay and Janka Szendrei. Studying relationship between Eastern and Western music Rajeczky was increasingly concerned with their common roots. He sought Western links of melody layers such as pentatonic or descending Hungarian folk tunes (which had been regarded primarily as of Eastern origin), and also tried to find antecedents of the new style of Hungarian folk songs among plainsongs. In his late works he was particularly interested in the Western music of ancient times, its Eastern connections and its relics survived in plainsongs and folk music.

